

LECTORI SALUTEM!

Igen, kedves olvasóink, nem tévedés, szándékosan ismétlem önmagam. Üdv az olvasónak! Ezzel a mondattal köszöntem el a jubileumi Lyukasóra-külön számunkban önöktől, s most ugyanezzel szólítok meg minden írásaink iránt érdeklődőt. Elvégre tudjuk, az olvasó elévülhetetlen érdeme, hogy – olvas. És mikor történhetne máskor az olvasó apoteózisa, mint a könyvünnepek, a könyvfesztiválok alkalmain. Évente egyszer kiemelten is, éppen az Ünnepi Könyvhét eseményein.

Hiszen ilyenkor valójában az olvasókat, írásaink olvasóit ünnepeljük. Akik lankadatlan figyelmükkel lehetővé teszik, hogy könyvheteket rendezhessünk. Mi több: személyes találkozókat könyvek révén az írók és az olvasók között.

Éppen az olvasóink iránti megbecsülés indított bennünket arra a Lyukasóra szerkesztőségében, hogy a 2016-os Ünnepi Könyvhét hatalmas, műfajilag szerteágazó, már-már beláthatatlan kínálatából egy szeletnyit olvasólámpájuk fénykörébe az asztalukra helyezünk. Csepp a tengerben, vélhetnék joggal. Sőt, óhatatlanul szubjektív is, az elfogultságnak abban a vállalható formájában, hogy csak azokból a jeles írásokból adhattunk közre merítésnyi anyagot, amelyek szerkesztőbizottságunk szakmai figyelmének körébe estek. Így is – szorongya gondolok erre – elkerülhetetlenül kimaradhattak fontos dolgok, amelyeket csak későbbi számainkban pótolhatunk.

Személyes visszaemlékezéssel folytatom. Galsai Pongrác művészbáratainak körében éppen negyven évvel ezelőtt ismertem meg Kaján Tibort. Ritkán szólalt meg, finom vonású arcán a figyelem, befelé mosolygott. Velem mégis több alkalommal beszélgetni kezdett. Galsai ezt nemigen állhatta. – Mondd, miről tudtok beszélni? – szólott oda kissé irigykedve. Kaján a Taps színházi folyóirat indítása után, a 80-as évek közepén többször is adott nekem rajzokat, akár csak a Lyukasóra folyóiratnak a 90-es években, amelynek hasábjain Gyurkovics Tibor *Kaján-galéria* címmel az önálló rovatát is elindította. Nem véletlen tehát, hogy Szakonyi Károly, a kilencvenöt éves Kaján Tibor köszöntésére, néhány héttel ezelőtt megírta *Kaján mester karikatúrái* című, szép méltatását. Lapzártakor kaptuk a szomorú hírt, hogy már ő sincsen közöttünk.

Könyvheti különszámunkat most Kaján Tibor emlékére az ő rajzaival illusztráljuk.

Sághy Ildikó szerkesztő

KENYERES ZOLTÁN

Koutoubia

Könyvünnepek, könyvárusok

Narancsfák, pálmafák és hatalmas, színes virágok. Kék ég. Három-három sávós autópálya. Körül gyönyörűen megművelt földek, minden centiméteren dolgos kezek és dolgos kezek által irányított gépek nyoma. Langyosan süt a nap. Kora tavasz. Egyszer csak a távolban, a messze távolban feltűnik egy égbe nyúló torony. A Koutoubia. Diszeivel együtt hetvenhat méter magas. Az ott már Marrakesh. Még harminc kilométer, mondják. Lassan beérünk. Halvány rózsaszín, négy-öt emeletes házak, széles allék, fák, virágok, vége nincs autósorok. Gondozott, tervezett, impozáns, francia kinézetű nagyváros. Tisztaság. Feltűnő tisztaság. És valami keletiesség, valami finom keletiesség minden vonalvezetésben. Pedig nyugatabbra vagyunk Galliától.

A torony, amelyet az autópályáról megpillantottunk, a Koutoubia mecset minareteje. 1158-ban szentelték fel, neve azt jelenti: könyvárus. Úgy hírlik, a középkorban előfordult, hogy száz könyvárus sátor állt körülötte, s a krónikák szerint többször járt a sátraknál az Arisztotelészt magyarázó Ibn Rusd, akit mi Averroës néven ismerünk. Könyvárus torony, könyvárus tér. Az elnevezés arra vall, hogy az iszlám világban a XII. században már működött ilyen foglalkozás, voltak könyvárusok, s ez különös figyelmet érdemel.

Európában a történészek az ókori görögöktől kezdve folytonosan beszélnek könyvekről és könyvforgalomról, de a könyvárusok közvetítő hálózata csak a nyomtatás feltalálása után terjedt el. S akkor sem egyik napról a másikra. A vásárlók még nem is vásárlók, hanem megrendelők voltak, s még azután is leggyakrabban az előállító műhelyt keresték fel, s helyben vették át az elkészült köteteket. Vagy a kiadó maga értékesítette portékáját, s akkor libráriusnak nevezték.

Mátyás Európa-szerte híres könyvtár gyűjtött össze, udvari másolókkal dolgoztatott, másológyműhelyei voltak, de mellettük megbízott könyvbeszerzői figyelték és járták az európai, többnyire itáliai könyvműhelyeket, s náluk vásároltak. Közvetlenül a műhelyekben vásárolták meg a kiszemelt kötetet, nem kereskedők különálló intézményeitől. A kódexek, kéziratok, másolatok és könyvek forgalmába még nem épült be egy közbülső láncszem, még nem volt szükség ilyesmire. Irodalomtörténészeink részletes

tanulmányokban tárták fel a középkori, magyar könyvkultúra alakulását, Kókay György részletes monográfiát írt róla. Ismerjük a kolostori másológyműhelyeket, Ráskai Lea nevét még kisiskolás korunkban megtanultuk. A kódexek legnagyobb része kolostorok mélyén készült helyi használatra. Még a nyomtatás feltalálása után is másoltak kézzel könyveket, de Guttenberg után lassan azért megváltozott a helyzet. Nálunk 1472-ben létesült az első nyomda, Hess András állította fel Budán, Európában elsők közé tartozott, ami jól mutatja a Mátyás-kor kulturális színvonalát. 1473 után ugyan nincs adatunk a nyomda további működésére, mindazonáltal már csak egy-két évtizedet kellett várni, hogy az országban megjelenjenek a könyvkereskedők is. Kassán már 1493-ban feljegyezték könyvkereskedést.

De azért még a XVIII. század közepén is nyomdászok és könyvkötők bonyolították le a könyvárusítás döntő hányadát, s ez addig tartott, amíg a városi polgárság a XVIII–XIX. század fordulójára el nem érte azt a lélekszámot, amely már nagyobb könyvforgalmat kívánt. A császárvárosokhoz legközelebb eső Pozsony volt a főszerep, Pest-Buda csak a reformkorban érte utol. A kiadott és eladott könyvek nagy többsége német nyelvű volt, magyarokat csak hébe-korba árusítottak, mert a könyvvásárló és könyv olvasó közönség még zömmel német ajkú polgár volt. Előbb nyílt meg Budán az első cukrászda, mint az első, magyar könyvesbolt. Schwabl Ferenc 1827-ben nyitotta meg cukrászdáját a Mátyás-templom szomszédságában, ez a most is népszerű, híres Ruszwurm. Forradalmak jöttek-mentek, háborúk dúltak, uralkodók és rendszerek változtak, de a cukrászda működött, s az csak az utókor szokásos hálátlansága, hogy nem az alapító neve maradt fenn, hanem a második tulajdonosé. A jómódú polgárok tehát már régen kóstolgatták a finom süteményeket, amikor Emich Gusztáv 1842-ben megalapította az első, magyar nyelvű könyvekre szakosodott, „nemzeti könyvkereskedést” a Kígyó téren. Nála vásárolt Toldy Ferenc, Eötvös József, Kemény Zsigmond és még többek között Jókai Mór is. (Emich nyomdájában jelent meg 1844-ben *A helység kalapácsa*.)

Aztán egyszer csak áttört a magyar nyelv, megmagyarosodott a város, Pest-Budából Budapest lett, paloták emelkedtek, körutak nő-

tek ki és hidak épültek. A szerencsés emberek 1830 körül születtek, s 1915 körül haltak meg, a szabadságharc lelkes lobogásakor voltak ifjak, aztán egy öröknek látszó szép, emelkedő országban éltek le az életüket. Irigylem őket. Egy-két háztömbnyire, később villamosmegállóként legalább egy könyvesbolttal találkoztak, az elegáns, párizsias kirakatok között itt is, ott is könyvek néztek rájuk. Az 1810-es években még nem akadt nyomda, amely vállalkozott volna Berzsenyi Dániel verseinek kiadására, úgy kellett összekalapozni a pénzt, később nagy könyvkiadó cégek, az Athenaeum, a Franklin és a Révai versenyeztek egymással, s kapkodták egymás elől az írók kéziratait. (Mert legalább a múltat szépítsük meg.)

1878-ban megalakult a Magyar Könyvkereskedők Egylete, s a kiadott könyvek száma évről évre nőtt. A XX. században ez a növekedés felgyorsult, az 1910-es és az 1930-as évek között majdnem megkétszereződött, pedig 1930-ban az ország lakosságának egynegyede még mindig írástudatlan volt. A középosztály olvasott. A könyvespolc a polgárlakások természetes bútorzata közé tartozott, mint a dohányzóasztal a fotelekkel. A XIX. századi középnemesség még lenézte az irodalmat, inkább ferblizett vagy tarokkozott, legfeljebb hazafias buzgalomból vett könyvet a kezébe, míg a XX. századi polgárság bridzselt, s társasági pletykák mellett divatos könyvekről beszélgetett. Körükben alakult ki a sznobizmus, amely a közhiedelemmel ellentétben szükséges kelléke a kulturális életnek, mert nem lebecsülendő szellemi felhajtóereje van. Adyt nemcsak a társadalmi haladás megszállottjai vették körül, köréhez nemcsak az irodalmi modernség értő hívei tartoztak, hanem ott vol-

tak sznob polgárok is. Szükség volt rájuk, ök növelték olvasóközönséggé a máskülönbén szűk tábor.

A reformkortól kezdve lassan felnőtt egy önálló, magyar, értelmiségi réteg is. Ez nem azonos a polgársággal. Nem minden polgár értelmiségi, noha majdnem minden értelmiségi polgár. Tengernyi értelmiségelmélet született a modern filozófiában és szociológiában Max Webertől Raymond Aaronig, Satre-ig, Németh Lászlóig és még tovább napjainkig. Annyi röviden leszűrhető a különféle megközelítésekből, hogy az értelmiségre jellemző a kultúra jelentőségének viselkedésmódozó tudata. Minden kereskedő polgár, de nem minden kereskedő tartozik az értelmiség körébe. A könyvkereskedő azonban igen. Aki nemcsak bolti eladó, aki nemcsak megmutatja, hogy hol találom meg a könyvhegyek között azt, amit keresek, hanem visszajárok hozzá, véleménye van, felhívja figyelmemet, félretesz: ez a könyvárus az értelmiségi hivatás egyik fontos szerepét tölti be. A könyvnapra, az évente megrendezésre kerülő könyvhétre, a könyv ünnepére úgy tekintünk, mint a könyv, az írók és a kiadók ünnepére. Pedig ez nem utolsó sorban a könyvárusok és a könyvkereskedők ünnepe is, akik csaknem ezer évvel ezelőtt ott álltak a Koutoubia tövében a sátraknál a sivatag szélén, s nálunk ott állnak a Vörösmarty téren az ünnepi sátraknál a tavasz egyik megjelölt hetén 1929 óta. Róluk is szól az ünnep.

Hogy is kezdődött?

A magyar művelődéstörténet lyukas, mint az ementáli sajt. Ezt se tudjuk pontosan, azt is csak gyanítjuk, emitt hiányoznak az adatok, amott nem készült még el az áttekintő összefoglalás. De a könyvünnep története véletle-

nül megnyugtatóan feldolgozott fejezet. Sokan megemlékeztek kezdeteiről, sokan írtak róla. Fülöp Géza 1979-ben munkatársaival egy ötszázhatvan oldalas gondosan, pontosan dokumentált könyvet adott ki történetéről (*Könyvnap, könyvhét, Ünnepi könyvhét, 50 esztendő. 1929–1979*). Nyolcvanöt oldalas bevezető tanulmányát Köves József írta. Legjobb, ha őt idézem.

„1927 tavaszán, Miskolcon gyülekeztek a könyves szakemberek: kiadók és kereskedők. Itt rendezték meg ugyanis a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének, a magyar könyvszakma akkor már 49 éve működő, nagy tekintélyű társadalmi-érdekvédelmi szervének rendes, évi közgyűlését. A napirend a hagyományos volt: elnöki beszámoló, a szakosztályok referátumai stb. A vitában azután szólásra jelentkezett egy nagy műveltségű, ismert újságíró [= Supka Géza. KZ], aki nem volt ugyan tagja az Egyesületnek, de folyóiratát, a *Literaturát* azzal a határozott szándékkal indította meg és szerkesztette, hogy benne a művelődést, a könyvet népszerűsítse... Supka indítványa tehát 1927-ben hangzott el, de még két esztendő kellett ahhoz, hogy a könyv első ünnepének megrendezésére sor kerülhessen... [1929. KZ] Május 12-én, vasárnap az Otthon Írók és Hírlapírók Körének ünnepével kezdődött a magyar könyvhét. [1891-ben alakult társaskör volt az Otthon, amely az újságírók érdekeit is képviselte; tagjai hírlapírók, művészek, írók és pártoló tagok voltak.] Itt a kör alelnöke, a hírlapíró *Balassa József* mondott bevezetőt. Az ünnepi, zenei programon kívül felolvasott az ünnepségen *Kosztolányi Dezső* is.

A valódi megnyitót másnap délelőtt tartották az Akadémia dísztermében, ahol gróf *Klebsberg Kunó* magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter – akit az Egyesület a Magyar Könyvhét Országos Nagybizottsága díszelnöki funkciójára kért fel – mondott ünnepi beszédet. Elmondta többek között, hogy új tantárgyat kíván megkonstruálni, az *olvasástant*. A könyvhét céljáról pedig így nyilatkozott: »A magyar társadalom legszelesebb rétegeihez oda kell vinnünk a könyvet, s meg kell győznünk az olvasás hasznosságáról.« S aztán egy korrajzértékű mondat következett: »*Aki teheti, vegye a magyar könyvet.*« (Kiemelés tőlem. KZ.)

A program szerint *P. Márkus Emilia* mondta el Vörösmarty Mihály *Gondolatok a könyvtárban* című versét. Az írók közül *Babits Mihály*, *Surányi Miklós* és *Voinovich Géza* olvasta fel a könyvről írt munkáját. (Érdekes: a Himnuszt és a Szózatot egy nagy múltú munkásdalárda énekelte, a Magyar Állami Gépgyár Acélhang dalköre Nosedá Károly karnagy vezetésével.) Az akadémiai díszünnepséget díszelőadás követte a Nemzeti Színházban. A Vörösmarty-verset itt is Márkus Emilia, a Nemzeti Színház örökös tagja

mondta el, utána Hevesi Sándor *Elzevirjét* mutatták be.

Május 14-én és 15-én az utcákon 10 százalékos árengedménnyel, magyar írók részvételével kedvezményes könyvvásár zajlott, 16-án, csütörtökön a Magyar Írók Egyesülete rendezett díszelőadást a Nemzeti Színházban. 17-én és 18-án újra kedvezményes könyvvásárra került sor, de most már a könyvkereskedésekben, majd vasárnap és hétfőn rendezték meg a kirakatversenyt. Figyelemre méltó, hogy a fiatal Rádió helyszíni közvetítést adott az Akadémiáról, az ünnepi megnyitóról, majd előadás-sorozattal csatlakozott a Magyar Könyv Hetének programjához; többek között *Móricz Zsigmond*, *Kosztolányi Dezső* és *Surányi Miklós* beszélt a könyv és a közönség kapcsolatáról.

Érdeemes egy futó pillantást vetni az első könyvhét slágereire. 1929-ben még nem volt külön könyvheti lista, voltaképpen minden könyv, amely forgalomban volt, ott volt a könyvsátrokban, s a kiadók ontották a műveket. De az Egyesület szorgalmazására a Génus – amelyik ez évben *Hatvany Lajos*, *Komáromi János*, *Kosztolányi Dezső*, *Körös Andor*, *Szini Gyula* és *Zsolt Béla* műveit is a könyvhétre időzítette – propagandakiadásban jelentette meg Szabó Dezső *Az elsodort falu* és Móra Ferenc *Ének a búzamezőkről* című regényét, 3-3 pengős, meglepően olcsó áron.

A legnagyobb újdonság azonban az volt, hogy a könyv kivonult az utcára.”

Gondolnánk, hogy a könyv ünnepe általános, európai és tengeren túli világünnepe lett, de ez nem így van. A könyvet nem minden országban ünneplik meg, nem mindenütt tartanak tiszteletére és a vásárlók buzdítására rendezvényeket az év egy előre meghatározott napján. A finnek naptárában szerepel, a spanyolokéban és az olaszokéban is. Finnországban mindenkit megelőzve 1908-ban rendezték meg az első könyvnapot, Spanyolországban 1926-ban, Olaszországban pedig 1927-ben. A finnekkel a sokat vitatott nyelvrokonságon túl nem sokat törődünk, Spanyolország túl messze volt, hézagosaak voltak történelmi kapcsolataink, Itáliával viszont első századaink óta állandó összeköttetésben éltünk. Supka Géza, a magyar könyvünnepe kezdeményezője az olasz ünnepre figyelt fel. Az olasz könyvnap keltette fel érdeklődését, s ezen lelkesedve határozta el, hogy Budapesten is meghonosítja ezt a rendezvényt. Nemcsak valami szép és magasztos, nemzeti felbuzdulásból gondolt erre, hanem nagyon gyakorlati céllal, a könyvforgalom és a könyvkereskedelem hasznára nézve is fontosnak tartotta. Trianonnal ugyanis nemcsak területeket veszített el az ország, hanem a könyvolvasó közönség igen számottevő részét is elvesztette, amikor éppen legpolgárosodottabb városaink, Pozsony, Kassa, Nagyvárad, Kolozsvár kerültek a határon túlra. A szerzők és a kiadók mellett pedig

Kaján:
A költészet
napja

a könyvvarusok, mondjam úgy, a Koutoubia lezármazottjainak is érdekében állt a forgalom fellendítése egy ilyen, kiemelt figyelmet keltő esemény segítségével. A könyvhét ünnepi alkalom, de egyszersmind hatékony reklám, üdvös propaganda, hatása jótékonyan átforgatja az egész szellemi életet.

Supka Géza Babits évtársa volt, Eötvössel és Kazinczyval állt rokonságban, művészettörténésznek indult, dolgozott a Nemzeti Múzeum régiségtárában, szerepet vállalt 1918-ban Károlyi mellett, 1944-ben ellenállási szervezetet irányított, 1945-ben beválasztották az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, 1949-ben viszont visszavonult, s 1956-ban hunyt el. Az igazak közé tartozott a XX. század rémes krónikájában. Történeti és régiségtani munkák mellett évtizedeken keresztül liberális szellemű publicisztikai cikkeket írt a Világtól (amelynek szerkesztésében is részt vett) a Pester Lloydig különféle lapokba. Ezeket az írásait ideje lenne összegyűjteni, s megfelelően gondos, filológiai munkával sajtó alá rendezve illenék végre kötetben közreadni. Szükség lenne rá, a ma össze-vissza kavargó és sokszor ijesztő gondolatok ellen. Mi, irodalomtörténészek más egyebet is tudunk róla, tudjuk, hogy az első könyvünnepe kezdeményezője mellett az IGE, azaz az Írók Gazdasági Egyesületének is egyik kezdeményezője volt, és szeretnénk, ha az irodalmi érdeklődésű közönség ismertének körébe vonná 1926-ban megalapított és 1938-ig megjelenő (akkor betiltott) folyóiratát, a *Literaturát*. Ennek hasábjain vetette fel 1927-ben a könyvünnepe gondolatát.

Ez a képekkel és rajzokkal illusztrált fo-

lyóirat nem a születő irodalmat akarta befolyásolni és alakítani, mint a Nyugat, hanem a Nyugatnál szélesebb olvasóközönség rendszerezés, kulturális tájékoztatását tűzte ki célul. Ismeretet terjesztett, nem izlést formált. Világosan és legtöbbször röviden megírt kis cikkekben reklámozta, népszerűsítette az irodalmat, beszámolt a hónap színházi estéiről, s a jelentősebb zenei eseményekről sem feledkezett meg. Kis túlzással képes folyóiratnak lehetne nevezni, mert sok fényképet közölt, érdemes lapozgatni benne. Ott vannak a korabeli hírességek, színészlegendák, mindjárt a bemutatkozó számban Varsány Irén sudár alakja, mai filmvászonra illő, modern arca néz ránk, pár lappal előbb Herczeg Ferenc irigyelt, hűvösvölgyi villája díszleg, kackiás bajusszal, csipőre tett kézzel pedig Rózsahegy Kálmán áll a lencsevégén. A képek társaságában közreadott cikkek, kisebb-nagyobb írások állandó rovatok köré gyűltek. Olyan állandó rovatai, mint a *Tudományos Gyűjtemény*, a *Hazai és Külföldi Tudósítások*, vagy a *Hasznos Multságok* a felemelkedő és gyarapodó reformkort, a máig minta korszakot idézték. S a lap látóhatára eközben térben is kiterjedt, messze kilátott Európára, esetlegesen kézzel, de rendszeresen kiemel könyveket az európai, főleg a német és a francia könyvpiacról. A hazai kiadók munkáiból pedig – igaz, nem különösebb kritikai mélységre törekedve – szélesebb körben és bővebben merített, mint a többi folyóirat, s néha különös vagy inkább merész kézzel válogatott a sokaságból. Ki gondolná, hogy egy induló irodalmi szemle 1926 Budapestjén, első számában arra érzett indítást, hogy Franz Mehring Marx életrajzára hívja fel a figyelmet?

A következő évben a szerkesztő kulturális események között keresgélve talált rá az olasz könyvnap hírére, s azonnal betette lapjának híryanagába. „Ez év május 15-én Olaszország »könyvnapot« tart: az első ilyenfajta propagandanapot, de nem az utolsót, mert Corradini szenátor indítványára addig-addig ismétlik meg évről évre – esetleg gyakrabban is – ezt a »napot«, amíg »minden egyes olasz embert eltölt az olasz könyv szeretete«.” Így szólt az indíték, és Supka Géza elkezdett szervezkedni, támogatókat keresett, összeköttetéseket szerzett, érvelt, agitált, de két hosszú esztendőbe telt, amíg Róma után Budapest is elérkezett a „naphoz”.

S azóta egy év kivételével – 1957 dermedt tavaszának kivételével – minden év tavaszán kinyílnak nálunk a könyves sátrak, s az elegáns tereken és utcákon, a Belvárosban megjelennek a könyvesek, mint nyolcszáz évvel korábban a Koutoubia mecset körül. Jött háború, megszállás, bombázás és ostrom, rendszerek jöttek, mentek, változtak, a megjelenő könyvek tartalma is sokszor fordult és változott, de a könyvünnepe életjelentősége megmaradt. ♦

SZAKONYI KÁROLY

NYÁRIDŐN

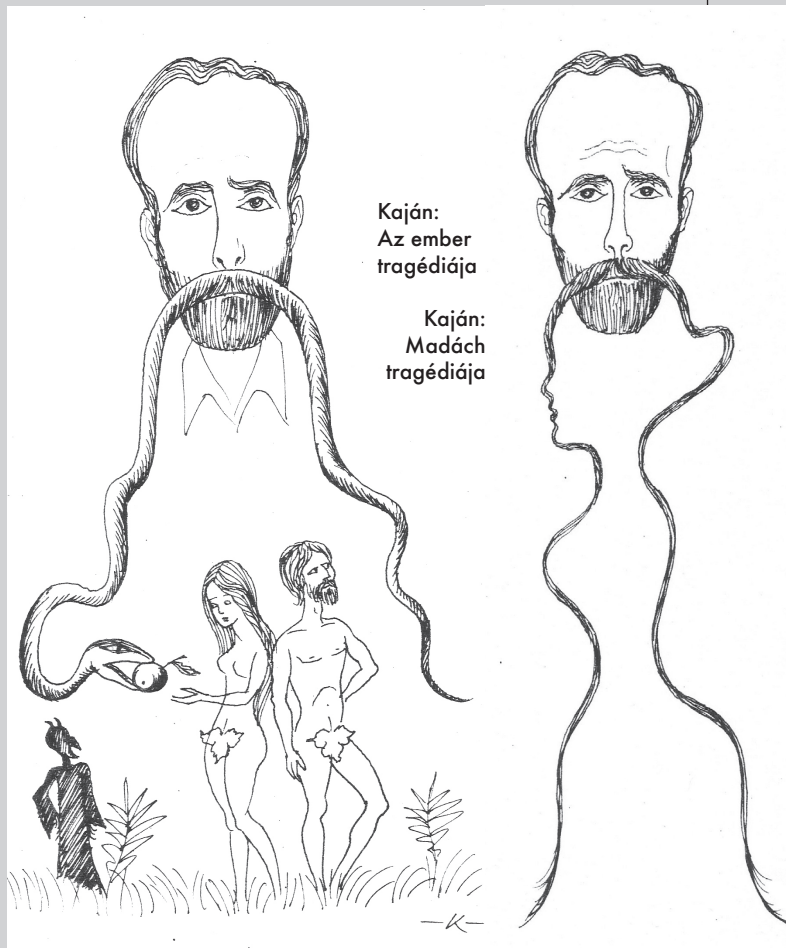
AZ OLVASÓK KÖZÖTT

Könyvnapokon mindig eszembe jutnak azok a régi könyvnapok, különösen az 1942-es, amikor gyermekként a forró nyárban a Nemzeti Színháznál, a Rákóczi úton meg a körút New York-palota előtti szakaszán ténferegtem, kíváncsian lesve a kiadók sátrainál az írókat, és még láthattam *Móricz Zsigmond*ot is. Mint amikor a fényképezőgép lencséje mögött egy másodperc töredékéig szétnyílnak, majd összezárulnak a lemezek, úgy villan szemem elé világos, nyári öltönyében, szalmakalappal a fején, bajszosan, művei fölé hajolva, ahogy nevét oda-oda kanyarítja új kiadású könyvébe, amelyet féláron vehettek meg az olvasói. Ez volt az utolsó nyara, ugyanis ősszel leányfalui házában elragadta az agyvérzés. De így villan életem más évben *Veres Péter* csizmásán, valamint *Tamási Áron* csokornyakkendősen, mert mindig elegáns, székegy úr volt, ahogy Kolozsvár utcáin is ismerték. És ott voltak a népiek a *Magyar Élet* standjánál, *Szabó Pál*, akinek olyan barázdált, napbarnított volt az arca, mintha most jött volna az aratásból. *Sinka Istvánt* is megismertem, apámnak két könyve is volt tőle, a *Pásztorének* meg a *Himnuszok kelet kapujában*, dedikált példányok, őrzöm, ahogy *Számadó Ernő*-ét, a *Májusfa* című, saját kiadású könyvecskét is 1937-ből. Talán senki sem tudja már, hogy ki volt ő, falusi sorból Pestre vetődött proletár, szegény ember, egyszerű, népdalszerű verseket írt, maguk közé fogadták Sinkaéké, de hogy mi lett vele, nem tudom. Azokat kerestem mindig a sátraknál, akiket már olvastam, mert hamar könyvek kerültek a kezembe, Mikszáth meg Jókai után a kortárs írók művei. Talán *Sümegei Tivadar* is ott volt negyvenkettőben Móricz mellett, a Kelet Népe sátránál. Akkoriban ebédvendégünk volt az asztalunknál, verseket írt, az OTI-ban tisztviselősködött, s a szerkesztőségben segített *Zsiga bácsinak*. Móricz nyúlt a hóna alá, ahogy *Örvös Lajos*-nak is, akit biztatott franciául tanulni, s lett is belőle Balzac-kutató és később Camus műveinek fordítója. Sümegei szerény ember volt, és szegény, de gonddal öltözködött, haját megnevesztette művésziessé, amolyan házitánítóként foglalkozott velem, ebéd után átvettük a leckét, de inkább verseket olvastunk. Kilencedik születésnapomra pedig megkaptam tőle azt a bordó vászonba kötött, aranybetűs Petőfi-összest, amely itt áll a polcomon dedikálva: „*Ha elhagyta majd a mesék világát,*

olvasgasd szeretettel ezt a könyvet, és tanuld meg becsülni a költészetet.” Azokon a régi könyvnapokon ott láttam a Juliánusz barát szerzőjét, *Kodolányi Jánost* is, vagy a mindig derűs *Tersánszkyt*, a Kakuk Marci megteremtőjét, nyári melegben is svájci sapkásan, csibészesen.

Minden esztendőben megvoltak ezek a könyvnapok (akkor még így nevezték), de ahogy fölének nőtt a háború, nem mindenki lehetett már jelen, ki katona volt, ki munkaszolgálatos, *Radnóti* és *Gelléri* időnként behívták, míg aztán már nem jöhettek haza. Ahogy teltek a negyvenes évek, egyre sötétebb lett az élet, mégis az emberi méltóság menszvárának érezte mindenki a költészet, az irodalom ünnepét. Hiszen a irodalom más szférában létezik, mint a gyalázatba forduló világ, még akkor is, ha a remekművek mellé mindig odatolakodik a silányság is. *Szerb Antal*, aki ekkor már megalázott állampolgára volt a hazának, 1944-ben még azt írta *Száz vers* című antológiájának előszavában, hogy ha a versek megmaradnak, a lényeg marad meg. Néhány hónap múlva már a barbarizmus áldozata lett.

Első kötetes író voltam, amikor Egerbe hívtak könyvheti vendégnek, s attól fogva minden esztendőben, ahogy a többiek, a pesti megnyitót után felkerekedtem, ki ebbe, ki abba a megyébe ment írószövetségi szervezésben, vagy a vidéki művelődési házak meghívására, mindig néhány napra, mert nemcsak a városban dedikáltunk, hanem vitték autóval a falvakba is. Kedves, könyvtári lányok, aszszonyok fogadtak, kalauzoltak és tartottak minket jó szóval és nem kevésbé étellel megittallal a helyi étteremben vagy kocsmában.

Jöttek az emberek a találkozókra, vették a könyveket. A *Rivaldát*, amelyben az évad jeles darabjait adták ki, a *Szép verseket* vagy a *Körképet*, a novellák antológiáját féláron lehetett kapni. Szép, nyári idők voltak már mindig, de a könyvhetet nem úszhattuk meg nyári záporok nélkül. Szeszélyesen, váratlanul jöttek a szeles viharok. Egyik évben éppen megint Egerben kaptunk váratlan zuhét. A Bazilika lépcsősora alatt állt a könyvsátor, alig tudtunk a könyves lánykával sebtében összepakolni, nejlont teríteni a drága könyvekre és albumokra, máris ömlött az eső, s az ár széles patakokban zúdult le a lépcsőkön, a sátor teteje öblösödött a rengeteg víztől, megtelt és kilötyönt, ráadásul a nagy kapkodásban bőrig áztunk. És mintha csak rossz tréfa lett volna, hirtelen elvonult a vihar, s kisütött a nap. Bőrig áztunk, de a könyveket megmentettük.

Hány városban jártam hány faluban! Néha egy nap alatt három községben is megfordultam. A helyi szervezők tükön ültek, s óvatosan figyelmeztettek, ha elhúzódott a találko-

zón a beszélgetés, hogy fejezzem be, mert nem érünk át a következő helyre. De nem lehetett sietni, mindig voltak, akik feltettek kérdéseket, s válaszolni kellett, az ember meg ilyenkor belemelegedett. Szép számmal jöttek össze a népek, főleg persze a nők, a fiatalok és az öregek, mert ők voltak az olvasottabbak. A férfiak csendben figyeltek, közülük csak az szólalt meg, akiről kiderült, hogy maga is fabrikál verset, vagy küldött már novellát a megyei újságba. Soprontól Nyíregyházáig, Miskolctól Szegedig bejártuk az országot. Néhány nap azért Pestre is jutott. Itt aztán felkeresték az embert az ismerősök. Régi, már elfelejtett barátok és egykori munkatársak. Odaálltak a megvett kötetteddel eléd, felnéztél az asztalka mellől, ahol dedikáltál, s láttad, hogy ismered ezt az arcot. De ki lehet? Ki is lehet? Atyaisten, ha azt kéri majd, hogy ird a nevét! És, persze, azt kérte. Akkor aztán bajba jutottál, mert ő biztos volt benne, hogy még tudod. Elkezdte gyorsan diskurálni veled, hátha rájössz. De nem jöttél rá. Ő meg ott várt és várt. Bocsánat, nyögted ki végre, a vezetéknevedet is vagy csak a... Á, nem kell, mondta erre ő, elég lesz a keresztnévem. Mint régen. Mint régen? – gondoltad izzadva. Mint régen. Nyeltél egy nagyot, s mintha már eszedbe jutott volna. Tehát akkor Józsi barátomnak... Mire ő meglepetten: Józsi? Hát, Géza! Gézu! Mindig így hívtatok, hogy Gézu.

Egyszer Passuth Lászlóval ültem könyvsátorban a Blaha Lujza téren. Oda is kitelepedtünk a könyvekkel, amíg megvolt a Nemzeti Színház. Csak egy-két ember jött hozzám, de Passuth Lászlónál hosszú sor állt, alig győzte az aláírásokat. Némelyek ötöt, tízet is eléje tettek a régi könyvei közül, volt, aki koffer nyit hozott, Passuth nagyon népszerű volt. Egyszer csak azt mondja neki egy férfi: – Azt tessék beírni, hogy kedves feleségemnek! – Hogy hívják a feleségét? – kérdi Passuth. – Nem kell a neve, mondja a férfi, csak annyit tessék, hogy kedves feleségemnek! – Igen, de ő az ön felesége, nem az enyém. – Hát éppen azért, makacskodik a férfi, a feleségem. Azért kérem, hogy azt tessék beírni, hogy kedves feleségemnek! – Ember! – fakadt ki Passuth. – Hát nem érti? Ha azt írom be, amit kér, az olyan, mintha az én feleségemnek ajánlanám. – Miért? – értetlenkedett a férfi. – Hiszen én adom neki. – Hát, ez eltartott egy darabig, s a sor már morgolódott, de sem Passuth, sem a férfi nem engedett. – Jó, mondta aztán megadóan az illető, akkor tessék beírni, hogy az ön feleségének! – Ez már több volt a soknál. – Nézze, csak aláírom, s kész, ha nem mondja meg a felesége nevét! – A férfi végül megmondta, s Passuth meg végre beírta, hogy ajánlom ennek és ennek. – Úgy szebb lett volna! – nézett rá elszomorodva a férfi.

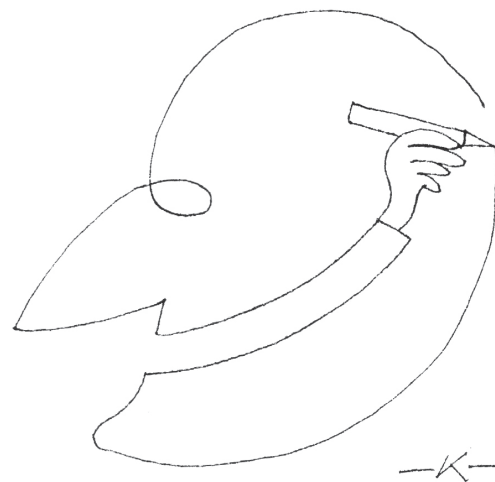
Manapság már valamelyik nagy téren, mondjuk a Vörösmarty vagy a Bazilikánál,

nem is sátrak, hanem pavilonok állnak. Járnak körbe-körbe az emberek, nézelődnek és olvassák a kiírásokat, hogy ki mikor dedikál. Asztalkáknál fehér, műanyag székeken most is napernyők alatt üldögélnek és diskurálnak az írók. Akad olyan is, aki csak magában ül olvasóra várva a tengernyi tömegben. Nézi, hogy másnál bezzeg sorban állnak. Akinél sorban állnak, az meg azt lesi, hogy annál a másik írónál végtelenül kígyózik a sor. Mi az ördögöt írhatott? Talán szakácskönyvet? Mert, hogy nem verseskötetet dedikálnak, az biztos. Lám csak, amott is nagy a tömeg. Na, persze, a neves és sikeres, vagy a sikeres és neves... Őt mindig megveszik. Rengeteg a könyv, a díszes album, a könnyű olvasmány, a szerelmes regény és a politikai pamflet, de ott van mindig egy-két újonnan felfedezett költő és regényíró. Meg kell venni a könyvét. És ezt is meg kell venni, azt is... A pultoknál ácsorognak vagy nyomakodnak az emberek, a potenciális olvasók, kézbe vesznek egy-egy könyvet, forgatják, belelapoznak, aztán megnezik, hogy mennyire kerül, és sóhajtva visszateszik. Az idősebbeknek eszébe jut, hogy tucatnyit is megvettek ilyenkor, tele szatyorral tértek haza, meg tudták fizetni az árát, de most csak egyre vagy kettőre futja.

Pedig van miből válogatni, mert sok a jó könyv, s olvasni jó. Mert igaz, hogy a televízió és az elektronikus kultúra számos válfaja elvon az olvasástól, de azért éppen a könyvhetek idején feltámadó érdeklődésből lehet látni, hogy a meghitt kapcsolat a betűvel még mindig hozzá tartozik az életünkhöz. *Móricz Zsigmond* nagy apostola volt az irodalomnak, szívügyének tekintette, hogy a könyv eljusszon a legkisebb faluba is, és széles körben terjedjen a műveltség. Valamikor a húszas évek derekán Debrecenben írta a *Pillangót*. A Nagyerdő környékén lakott jó ismerősénél, s a helyi újságírók révén csakhamar híre terjedt, hogy Debrecenről készül egy regény. Ha már kiszivárgott, elhatározta, hogy a városban maga szervezi könyve terjesztését, ezért sorra felkereste a könyvkereskedőket, mondván, hogy legalább ezer példányt biztosan el tudnak adni belőle. Aztán amikor fél esztendő múltán elszámolást kért a kiadójától a debreceni forgalomról, kiderült, hogy csupán három példány kelt el. Pedig még nem volt televízió.

Beszélhetnénk a jelenlegi helyzetről a könyvkiadás és terjesztés terén, de ne legyünk ünneprontók! Az írók írnak, a kiadók pedig igyekeznek világra segíteni a műveket. Megint csak *Móricz Zsigmond* jut eszembe. Azt kérdezi tőle egyszer egy karcagi ember: – Mondja, öcsém, aztán hogyan dolgozik? Maga kezére, vagy napszámba? – Feleli *Móricz*, hogy önálló. – Oszt van elég munkája? – Az író bólint. – Csak győzzem elvégezni! – Mire a karcagi ember: – Ajjó, hálistennek! ♦♦

(A 95 éves Kaján Tibor köszöntésére írta meg Szakonyi Károly méltató, szép sorait. Lapzártakor kaptuk a szomorú hírt: Kaján Tibor 2016. május 16-án eltávozott közülünk.)

A karikaturista

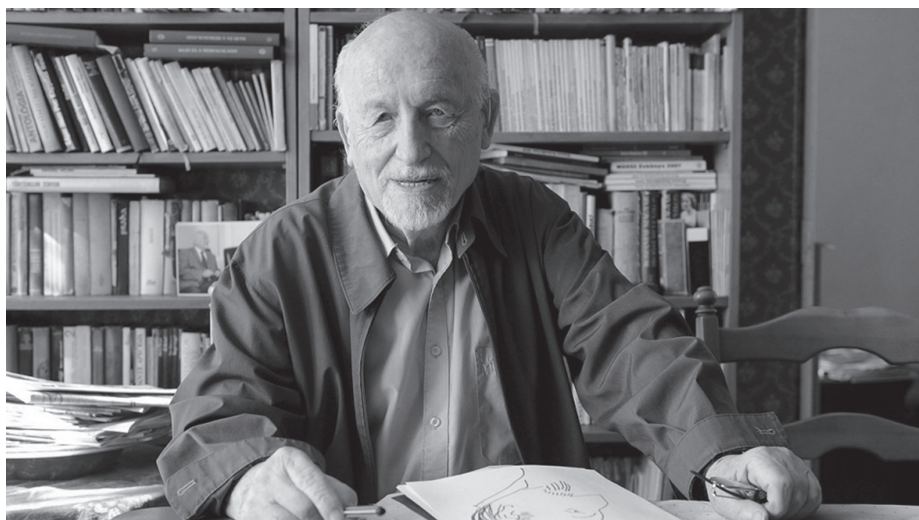
Nem tudom, hogy bántó-e, ha valakit, aki a rajz nagymestere – pontosabban a grafika talán legbravúrosabb műfajának, a karikatúrának zseniális művelője –, novellistának nevezek. Teszem ezt azzal együtt, hogy az illető rajztudása minduntalan elbűvöl, az a könnyedség, biztonság, egyszerűség és pontosság, amellyel ceruzáját-tollát a papíron vezeti, képzőművészeti tudását dicséri, s mégis... Mégis, mégis, munkái láttán mininovellák támadnak elém, mert a karakterek, az elcsípett témák elragadják fantáziámat – természetesen a mester szellemének köszönhetően.

Csodálom, mindig is csodáltam rajzait. És ha azt mondom, hogy a szememben ő egy kitűnő, a karikatúra eszközével élő novellista, ezzel a tudása feletti elismerésem akarom kifejezni, mert humorával, emberábrázolásával, a jellemek leglényegesebb vonásainak megragadásával teremtett rajzai úgy maradnak meg bennem, úgy élnek emlékezetemben, mintha egy Gogol vezetne végig szatirikus, de emberszeretettel teli, csipkelődős történeti során esendőségünk tárházában.

Gogol azt tartotta, hogy a nevetés sokkal

SZAKONYI KÁROLY

Kaján mester karikatúrái

jelentősebb és mélyebb, mint gondolnánk. Persze, nem az ingerültség, az epés hajlam vagy az üres szórakoztatás szerezte könnyű nevetés, hanem az, amelyik az ember derűs természetéből fakad. A lélek mélyén ott buzog a nevetés örök forrása, amely elmélyíti a tárgyat, élesen kidomborítja azt, ami felett csak úgy tovasiklanánk, s aminek átható ereje nélkül nem rémítené úgy meg az embert az élet kicsinyessége és üressége...

Ezek Gogol szavai.

A karikaturista elmélyíti a tárgyat, kidomborítja, hogy rádöbbenjünk, milyenek is vagyunk, miként is viselkedünk az élet különböző pillanataiban, milyen nevetséges az önzésünk, az olykori gögünk, a bosszúságunk és a perpatvaraink. Ceruzahegyre tűzi, s élénk tárja igazi valónkat.

A karikaturista a vesénkbe lát.

Kaján Tibor a vesénkbe lát. Meghökkenünk, amikor biztos kézzel, egyszerű vonalakkal megmutat minket magunknak. És a fehér lapon az a néhány vonal egy egész történet. Mulatságos, elevenbe vágó, olykor megható, olykor döbbenetes történet az emberről.

És micsoda bősége a szellemességnek! A zseniális sűrítésnek! Ezért is emlegetem az ő „novellistaságát”. Olyan nagyszerű egységbe foglalja témáit, olyan kevéssel támaszt bőséget, mint a klasszikus novellisták, akik egyetlen váratlan fordulattal tudnak akkora távlatot adni a témának, mintha egy regényt olvastunk volna végig. Kaján Tibor ötletei kifogyhatatlanok, gondoljunk csak az írókat ábrázoló karikatúráira. Mindegyiket a maga jellegzetességeiből „rakja össze” – hogy így mondjam: Poe bajsza a *holló*, amelyet rémült szemmel vesz észre az orra alatt, Csehov háztetőn révületben lépkedő holdkórosokat hallgat

cvikkere zsinórjának sztetoszkóppá formált végével, Joyce londoni utcából emelkedik ki csokornyakkendősen, s kajla kalapja alatt nevéből formált szemüvege mögül néz keserűen a világba, Franz Kafka sötéten, fekete keménykalapban és fekete felöltőben áll széttárt és kilyukasztott könyvének gyűrűjében..., és sorolhatnám a találóbbnál találóbb ötleteket. De ismerem azt a szerény, születésnapot jelentő 80-ast is, amelynek első számjegyében, felskiccelt saját arcának szakállából aláhulló szálak a homokóra pergését és imígyen az idő múlását imitálják, s alatta a szöveg: *köszönöm a türelmet...*

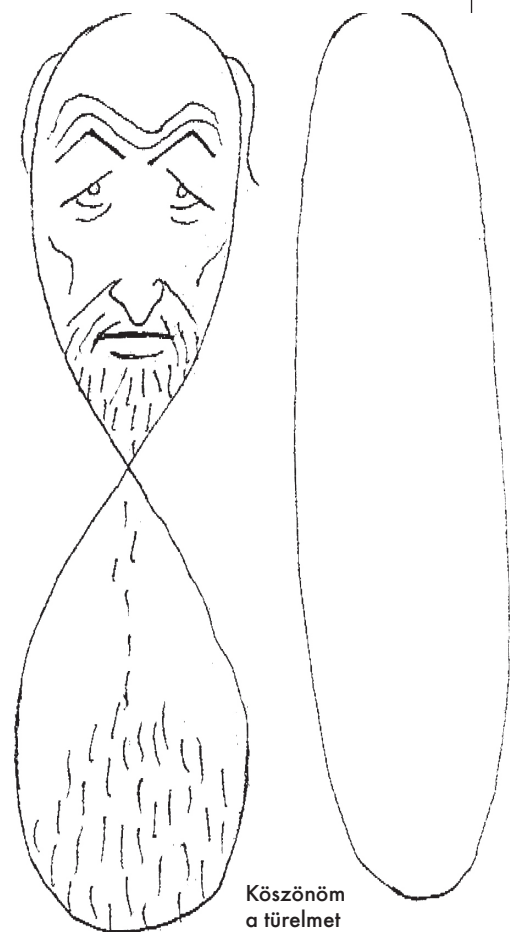
Gazdag életművet tudhat magáénak a mester. Szerény, csendes embernek ismerem, kedves mosolyában ott bujkál elszántsága a kajánkodásra, de tekintetében fellelhető a megértés, az emberi gyengék iránti elnézés is, amely nélkül mit sem érne a satíra. A szeretet vezeti kezét rajzolás közben. Éppen ezért soha nem bántó, ha valakit – ahogy mondani szokás – kifiguráz, ellenkezőleg, boldog lehet, akiről karikatúrát készít. Mert az abból minden addiginál jobban megismerheti, megértheti önmagát.

Kaján Tibor a rajzaival az élet ezernyi mozzanatát megörökítette már a maga sajátos optikájával. A világ megismerhetősége szegényebb lenne rajza nélkül. A glóbusz és rajta az ember – egy mély érzésű humanista szemével. Ez az ő művészetének lényege.

Szeretném megajándékozni egy réges-régi karikatúraemlékkel. Nem Kaján Tibor rajzolta, sajnos, nem tudom, ki a szerzője. De évtizedek óta él bennem. A rajz a következő volt: szakadék szélén, rettentő mélység felett két turista függ ég és föld között. Az egyik még beakaszthatta hegymászó csákányát a

perembe, de a másik már csak úgy menekülhetett meg, hogy belekapaszkodott társa bokájába. Csakhogy ez a felsőnek meglehetősen veszélyes, hiszen a csimpaszkodó leránthatja. Ezért dühösen leszól neki. *Ha nem ereszted el a lábamat, fejbe verlek a csákánnyal!* Azt hiszem, Kaján Tibor egyetért velem, ha azt mondom, hogy ez a karikatúra lényege. Megragadni az abszurd helyzetet, amely jellemző magára az életre. A csákányba kapaszkodó ugyancsak a mélybe zuhanna, ha végrehajtaná fenyegetését. De abban a pillanatban, önzésében nem gondol erre. Ilyen gyakorta az emberi szolidaritás.

Talán Kaján Tibor tudja, hogy ki a szerzője ennek a rajznak. Bocsássa meg, hogy idegen

példával is megpróbáltam rávilágítani a karikatúraművészet lényegére! De ajándéknak is szántam emlékeim archívumából, tisztelegéssel Kaján Tibor tehetsége és választott műfaja előtt.

Gyönyörködjünk, élvezkedjünk, örüljünk ezeknek a nagyszerű rajzoknak! Vidítsa fel lelkünket és pezsdítse fel szellemünket Kaján Tibor művészete! ♡

„A zene zsigereink dionizoszsi homályába veszi be magát”

(Koczogh Ákos irodalomtörténész és művészetkritikus 1963-ban a *Muzsika* folyóirat felkérésére készítette az alábbi, különleges beszélgetést Németh Lászlóval. Részlet a Nap Kiadó Németh László: *Két kultúra között* című kötetéből.)

– Harminc évig nem gondoltam, hogy a zenéről is van mondanivalója. Életrajzában alig egy oldalnyit írt zenetanulási kényszeréről, s azt írta a Székelyfonóról, hogy nem bírálhatja, mint zenei műalkotást; a megöszült operett címén pontos arcképet rajzolt Fedákról, s Égető Esztere magasba tart egy Mozart-dallamot. Bartók-tanulmánya már kilencéves, s nem jelent meg. Ennyi. De hogy megmaradt gyönyörűségei közül a zene a legtisztább és legnagyobb, annak irodalmi nyoma nem maradt. S ettől a kevéstől, ha a Bartók-tanulmány fölibük nőtt is, indulunk most el. Mert nem lehet sem író, sem pedagógus, akit legalább hazai zenei életünk érintetlenül hagyott. Mit jelent a zene Németh László egyéni életében?

– Az én esetem jó példája lehet, hogy a zeneoktatás nem mindig a legalkalmasabb út a zene felé. Attól fogva, hogy nyolcéves koromban, német szóról hazaérkezvén, szüleim az új Hamburger-zongora elé odavezettek, hetedik realista koromig, amikor a Fodor-féle zeneiskolából kimaradtam, ha nem is annyit, mint az ellenőrző füzetben apám aláírása óráról órára bizonygatta, de napi egynegyed-háromnegyed órát mégis adóztam jövőendő zenetudásomnak. S mi lett annyi gyötrem eredménye? Azonkívül, hogy a kitartásból, a kedvetlen dolgok abba nem hagyásából tanárgyermekhez méltó leckét kaptam, annyi, hogy a kezembe került kottát úgy nagyjából hallom is, s Bach két- vagy háromszólamú invenciói, egy-két Mozart- és Haydn-szonáta, mint jobbat ígérő fénysáv ebbe az etüd- és skálamalomba is beszivárgott. Játszani attól fogva, hogy ez nem volt kötelesség, sohasem játszottam. Zenei élettörténetem azonban ezzel szerencsére nem zárult le. Egy-két év múlva az Állatkert hangversenyein (amelyekbe időnként a pávák is belerikácsolnak) a szép nyári estéken zenehallgatóvá lettem; s zenefogyasztói szükségletem, amelyet az új találmány, a rádió is segített kielégíteni, azóta nőttön-nőtt. Sőt, egy időben a zeneelmélet is megkísértett. Mint fiatal házaspár a Balatonon egy zeneakadémiai hallgatóval nyaraltam együtt, aki épp összhangzattant tanult. Megkívántam tőle, s nemcsak az összhangzattan-leckéit csináltam meg, hanem hazajövet a nyitott rendelő ablakán át, a Siklós-formatan példáival, sőt, az ellenpontba is belenyalván, annak a jól-rosszul megoldott feladványaival a szűk, krisztinavárosi udvart is kétségbe ejtettem. Ha innen indulok ki, az értelmemet foglalkoztató zenei szerkesztés felől, úgy jutok el (érzelmi életem késő kibontakozásával) a zenehallgatáson át a tudatos játékhoz, meglehet többre vihettem volna. Muzsikálásomnak valószínűleg akkor is határt szabott volna a zenei emlékezet szinte tel-

Két kultúra között

A Magyar esszé sorozatban jelentette meg a Nap Kiadó Németh László *Két kultúra között* címmel az író művelődéspolitikai írásainak második kötetét is Monostori Imre válogatása és gondozása mellett. Németh László magyar közművelődésről szóló tanulmányai, amelyeknek jelentős része kötetben csupán egy alkalommal jelent meg, meglehetősen jelenleg is. A 2015-ben megjelent első kötet után most a zárókötetet veheti kézbe az olvasó, amely a napjainkban égetővé vált oktatásügyről szóló tanulmányait adja közre Németh Lászlónak. A kiadó hazai iskolaügyünk minden szereplőjének ajánlja. A kötetből most szemelvényként Koczogh Ákos Németh Lászlóval 1963-ban folytatott beszélgetését adjuk közre a zenéről.

jes hiánya. Hogy egy zenei mű milyen korból való, a nagyok közül ki írhatta, történeti és jellegzéremmel az esetek többségében eltalálom; a sokszor hallott zene következő taktusai is kirajzolódnak előttem, de rá nem ismerek, a legközönségesebb dallamot sem tudom eldúolni. A zene ennek ellenére nagyobb szerepet kapott az életemben, mint a képzőművészetek vagy akár a költészet is. Szépirodalmat sokszor hetekig nem olvasok; olyan nap azonban, amelyen zenét ne hallgassak, alig akad. A zenének köszönhetem, hogy van a lelkemnek hazája, amelyre, mint elveszett szülőföldre, visszaemlékezhetem. Vonzódásom a Beethoven előtti zenéhez (amely akkor kezdődött, amikor ez még nem volt

Az irodalom: nélkülözhetetlen

VASY GÉZA
Az irodalom:
nélkülözhetetlen

No Kiadó

Vasy Géza *Az irodalom: nélkülözhetetlen* című kötete ugyancsak esszék, tanulmányok gyűjteménye. Népiesség az ezredfordulón, a falu átalakulása az irodalomban, a hatvanas évek irodalompolitikája, az irodalmi értékrend változásai – csak néhány téma Vasy Géza új könyvének első feléből. A továbbiakban sem távolodik messzire e témakörtől. Több írásban elemzi Illyés Gyula életművét, majd rövid áttekintéseket kínál többek között Ágh István, Marsall László, Sánta Ferenc és Utassy József életútjáról.

divat, sőt, a rokokó Mozartot le is nézték kissé) az évek során állandóan erősödött. Elég egy-két taktusnyi XVIII. századi zenét hallgatnom – nem is a nagy építészektől, csak az ízléses palléroktól –, s rögtön ott van bennem az a foltnyi paradicsom, amelyet Csokonaink oly fáradhatatlanul párolgott a magyar sivatagba, s amelyet, épp a mozarti zenére hallgatva, Égető Eszterem, mint egy szívből eresztett tündéri pókhálót, kilencszer szőtt meg, hogy azt mások örülete ugyanannyiszor letepje. Ugyanakkor a zene racionalizmusomat is állandóan izgatja. Mint író, kritikust ez vonzott: az irracionálist a rációval minél mélyebben átvilágítani. Nos, a zenében is ezt szeretném – bizonyos szenzációkat, amelyeket zenehallgatás közben érzek – a kottán is megfogni. Magnót elsősorban ezért szeretnék venni, hogy zenei emlékezetem pótolja, s a kottáról, a szalagról szóló mondat és a bennem támadó benyomás ismételt összehasonlítására módot adjon.

– Kodály nemrégben azt mondta, hogy tíz éven át gyermekruha készítésére profilírozta magát. Ezzel a finom öniróniával nyilván nem enyhíteni akarta a zenei nevelésnek tulajdonított jelentőséget. De vajon valóban olyan nagy pedagógiai jelentősége van vagy lehet a muzsikának?

– A zene pedagógiai jelentőségét – Platónnak ebben igaza volt – nem lehet túlozni. Ha meggondoljuk, mi a zene, s hatását hogy érheti el, ez természetes is. A gondolkodás alá az emberben egy rezonátorrendszer van szerelve, amely az agykérget a zsigeri idegrendszeren át a szervezet mélyeivel köti össze, s a gondolkodás nehézségeit, a problémákat és a megoldásukat, a létünket fenyegető veszélyt az egész test ügyévé teszi, s annak az állapotával, mint egy sarkalló, szorongató, büntető és jutalmazó regulátorral önmagára is visszahat. A zene sajátos matematikájával, finoman adagolt feszültségeivel és megkönnyebbedéseivel, s az ezekből kialakuló hullámaival a gondolkodásnak mintegy megkekulésével ehhez a rendszerhez fér hozzá (amelynek a működését mint érzelmeket tartjuk számon), s hozzá létre benne a zeneszerző által átragasztani kívánt állapotot és közérzetet. Innen a zene démoni hatalma, amelyet Tolsztojt a *Kreutzer-sonátá*ban emleget. Nem gondolom, nem éltem át, amit a szerző, s olyan állapotba jutok, mintha gondoltam, átéltem volna. A művészetek közül erre egyedül a zene képes. Rítmusával, nyelvi fogásaival a vers is lenyúl ebbe a rendszerbe, de gondolkodtat is, a képzőművészet is ad anyagot (az illogikus vers, az absztrakt festészet voltaképp a zenével száll reménytelen versenyre), a zene azonban zsigereink dionizoszi homályába veszi be magát, s innen lázít vagy békít, szomorít, lelkesít.

– Ez magyarázza, hogy a zenei logika, amely oly rokon a matematikával, érzékenyen követi a valóság változásait, az „életművet”, hogy a zene mindig „korszerű”, ugyanakkor azonban göröcsösen ragaszkodunk is éppen vege-

atív idegrendszerünkbe ágyazott érzelmeinkkel a megszokott harmóniákhoz, ritmushoz. Hamarabb értjük a ma zenéjét, mintsem a szívünkét is megszólaltatná. Zenei közérzetünk konzervatív, mint az erkölcs – a hagyományban, a megszokottban érzi magát otthon.

– Az, hogy a zene milyen közérzethez szoktatja egy nemzet fiait, s főként a fiatalot, nem csak művészi kérdés. A zenének olyanféle hatása van a tudat alatti rétegekre, mint a filozófiának a tudatra, vagy a vallásnak volt mindkettőre, a megrendülés és az öröm, amelyet közöl, beveszi magát egész életünkbe. Az, hogy ki milyen zenével öblíti a lelkét, eldöntheti civilizatorikus hovatartozását. A pedagógiának központi kérdése tehát, hogy milyen zenére kaptatja azt, akit nevel. Abban persze nem volt igaza Platónnak, amikor csak férfias, kemény hangzatokkal akarta nevelni polgárait. Furcsa oktatás is lenne az, amely a világ zenekincséből csak a dúr hangzatokat vagy az indulókat hagyná meg. Sőt, Tolsztojt sem követjük, aki az érzékkorbácsoló zenét (amelyet tán csak ő érez annak) tiltaná el. Van azonban egy másik osztályozási alap (amelyre Platón már csak azért sem gondolt, mert tán nem is volt meg): nemes vagy nem nemes zene. Ez az, amit néhány üteméből eldönt nem is az ízlés, a szervezet.

S ez az, amit nemcsak az iskolának, hanem az államnak is figyelembe kellene vennie. A nemes zene ugyanis, még ha meghasonlott is, nem teszi rosszabbá a lelket, a nemtelen azonban, még ha szép és nagy dologról szól, akkor is ernyeszt, lealacsonyít. A rossz zenére szoktatás, amelyre százszor annyi alkalom van, mint régen, ma korártalom. A rádió például azzal, hogy annyi zenei lórét tölt a felemelkedő nemzetbe, közömbösíti más áldásos hatásait. Kultúránk vezetői sokszor éveken át töprengenek, hogy egy nem is jelentős regényt, erkölcsi hatására gondolva, kiengedjenek-e, ugyanakkor zsilipet felhúva engedik védetteikre ezt a züllesztő özönt. Magyarországon az elmúlt évtizedekben rengeteget tettek, hogy az ifjúságot jó zenére fogják. Az a szerencse ért minket, hogy legnagyobb zenészeink nagy tanítók is voltak; Kodály ősz fejtő lányaim az énekórájukon ismerték meg. Gondolataik a fiatalabb értelmiségben már-már vallásos szektát támasztottak, s céljaikat fokról fokra a kormányzat is magáévá tette, a zenei nevelésre rengeteg pénzt áldoztak. Az eredmény pedig? Nem az, amit vártak. Magam is jó néhány gyermekem figyeltem meg ennek az oktatásnak a gyümölcseit. Mint hajdan a bebörtönzött egyetemisták a Kodály leckéit füttyölve, vásárhelyi szobám üvegajtáján át a betegség miatt elválasztott kislányok is az akkor tanult dalokkal érintkeztek. S tíz-egynéhány év múltán nyoma sincs mindennek; füttytelen madár lett a szép hangú betegből is. A folklórban a hiba? A lassan seholy sem levő világ hangja, zenei szokása az, amit csak mert magyar, nem lehet egy más civilizáció gyermekére ráerőltetni? Vagy a nemzetközi divat, az úgynevezett könnyűzene nyomása oly erős, hogy azzal szemben e tiszta kísérlet nem állhat meg?

– Itt érkezünk a zenei korok kérdéséhez. Mi lehet az oka annak, hogy a régebbi zene szinte befelé fordulásra kényszerít, az újabb viszont figyelmünket tartja inkább fogva?

– Azt hiszem, mélyebben van a baj; nincs olyan műzenénk (nem nekünk, az egész világnak sem), amely a korszerű, nemes zene uralmát a tömegekre kiterjeszthetné. A XVIII. század zenéjében épp az a megkapó, hogy egy zenébe, éneklésbe feledkezett társadalmat érzünk mögötte, amelybe még a technika is új hangszereket farag. Ebből a

zenei boldogságból nőnek ki (a sorsra tán kevésbé boldog) zeneszerzők, akik nem állnak az Augarten műkedvelő hangversenyébe hegedűjükkel maguk is beugrani. A zene skizofréniája a romantikával kezdődik, s jelképe, hogy (ahol a XVIII. század hagyománya Grillparzerral nemsokára egészen elhallgat) egy természettől is magába

Csiksomlyó a népi vallásosságban

TÁNCZOS VILMOS
Csiksomlyó
a népi vallásosságban

No Kiadó

Csiksomlyó hagyományosan a katolikus székekelyek és a moldvai csángók búcsújáróhelye volt, de 1990 után a világ teljes magyarságának zarándokhelyévé vált, felekezeti hovatartozástól függetlenül. A kegyhelyet nap nap után vallásos hívek és turisták sokasága látogatja, a nagy pünkösdszombati búcsúra érkezők száma pedig több százezer főre tehető. Tanczos Vilmos, a kolozsvári egyetem tanára évtizedek óta foglalkozik a témával, s ebben a gazdag kötetben legújabb kutatásait adja közre sok remek fotóval illusztrálva.

BOZÓK FERENC IDŐSZONETT

Talán akad vigasztalóm, ha félek,
ki néhanap mellém szegődik önként,
ne kelljen így lábon kihálva, tölgyként
borzongva imbolyogni, mint a rémek.

Mivel csekély a létezés, melyet élek,
s mivel naponta rázza büszke öklét
reám a szünni nem tudó öröklét,
matériámban ott szorong a lélek.

Ijeszt a létezéskaland, ha tényleg
távozni kell az összes földi lénynek.
Az innen és a túl szíven talál.

Karod kítárva tágas űrbe, kérded:
Öröklöt, ha szünni kell, hogy érts meg?
Mít ér a végtelen, ha van halál?

Kemény Henrik
bábfigurája

fordított titáni ember jelzi az új korszakot és sajátosságait. Azt, hogy a zenei aranykornak vége az én fülemben, a zene irodalomra szorulása jelzi. A zeneszerzők nem mernek többé csak azon a rezonátorrendszeren – valamennyi hangszer közös hangszerládáján – játszani; agykérget, asszociációt, irodalmat és festészetet kevernek a zenélésbe; a muzsikusi emberségét hangsúlyozza, leír, illusztrál, mint ahogy a fuldokló mellkas sem éri be többé a rekesz- és a bordaközi izmok munkájával, a légzés segédizma, a vállövet és a mellkasizmokat is munkára fogja. A XX. századi zene némely tekintetben szembefordult a tizenkilencedik pátoszával és irodalmiságával, de végül is megmaradt programzenének, s már-már a biológiai határokig hajtja az új zenei hatások, a tudományára emlékeztető laboratóriumi vívmányok sajtolását. Hogy a nemes zenének ez az elszakadása a zenefogyasztó millióktól mennyire volt következménye vagy oka, vagy egyszerűen paralel tünete az új, szórakoztató és egyre kevésbé nemes tömegcikkzene térhódításának, azt most kár volna vitatni. A süllyedés a XIX. század folyamán a nemes zenében is követhető. A „klasszikusnak” nevezett operett nem váratlan gyermeke a XIX. századi operának, amint a sláger, majd a zenei idiotizmus sem az operettnek. A zeneszerző viszont minél jobban szenved ettől az elnemtelenedéstől, minden tiltakozó mozdulatával egyre távolabb szakítja magát az olcsón kiszolgált közérthetőségtől, s minél elszántabban védi a közönsége jogát a nemesre, szándéka ellenére annál jobban belekeveredik egy sajátos arisztokratizmusba. A XX. századi, nemes zenét meg kell érteni, mereszteni a fülünk és agyunk, asszociációkkal lelkesíteni magunk az élvezetére. Ez azonban mindig csak egy kis elit vagy épp a sznobok kenyere. Zenei nevelésünk, amely az időszerűtlen folklórtól egy ilyenféle nemes zene megértése felé iparkodott, csodálatos erőfeszítései ellenére itt akadt el.

– Van-e remény, egyáltalán szükség arra, hogy a mélyebb zenei eszmélkedés irányába vezessünk? S vehetjük-e ezek után a példát a zenei aranykorból, a XVIII. századból, vagy találunk közelebbire is? Van-e szabadulás ebből a paradox helyzetből, hogy amikor a zenét ontó

gépek száma megsokszorozódik, maga a zene felhígul, vagy tragikus görcsbe dermed?

– Nem tudnám megmondani. Azt, ami a zenei nevelés terén történt, nyilván nem szabad feladni, legfeljebb a célján és a módszerén kell változtatni. A legáldásosabb, úgy hiszem, az lenne, ha minél több embert sikerülne az aktív muzsikálásra – énekre, hangszerre – rákapatni. A zeneévezet ma kezd a futballszurkoláshoz hasonlítani: huszonkettő játszik, ötvenezer meg bámulja. A hanglemezek magas mércéje, a mindennaposra vált remek a hivatásos muzsikust is nyomja, hát még a műkedvelőt. Társadalmi igazolása nincs: a mulattatást, amelyhez régen egy ügyes zongorista kellett, elvégzi a magnó. De így kell-e ennek lennie? Az, hogy vannak úszóbajnokok, kedvét szegje az uszodák lubickolóinak? Nem inkább a sok uszoda, sok pillangózó test dobja fel a bajnokokat is? Kodály Zoltán nyolcvanadik születésnapján énekkar vonult énekkar után kórusműveivel a színpadra. Ez a felvonulás nemcsak Kodálynak, mint vokális mesternek, hanem mint közösségnevelőnek a nagyságát is megmutatta: az ő kórusművein emberek tízezrei kóstoltak bele a karba tartozás, a nagy zene szolgálatának az örömébe. E karok szaporítása tán leghatásosabb módja a zenei műkedvelés felbátorításának. De nem állhatna át erre a hangszeres oktatás is? Volt az osztályunkban, negyvenöt éve, egy pici zenekar: tulajdonképpen csak kettőnek volt komolyabb zenei tudása, a többi szinte a részvételért tanult még hegedülni is. Azt a magánzárkaszertű, a profikéval azonos zetanulást, amely engem kedvetlenülített el, nem lehetne ilyen kis zenei közösségekben folyó zetanulással tágitani? A magára hagyott muzsikusi éppúgy, mint a futó vagy a diszkoszdobó, ha nem lesz versenyzővé, többnyire lemorzsolódik: a dalárdák és a zenekarok társas voltukkal a zenébe kóstoltat jobban megkötik, s magasabbra is emelhetik. Ilyen aktívan zenélő tömegek felett a zeneszerző is jobban megtalálja a módját, hogy vágja ki magát abból a zsákból, amelybe századunk nem csak őt kötötte. Amikor most egy évtizede a betegség rám tört, s azt hittem, néhány hónapom van, amelyben gondolataim le tudom írni, a kilenc, végrendeletszerű tanulmány közül egyet a zenének szenteltem. A címe – hisz ismered – *Bartók és a tizenkilencedik századi zene*, nem annyira Bartók műveiről szól, inkább a kultúrának arról a modelljéről, amely az ő törekvéseiben rajzolódik ki. Már abban elhangzott a figyelmeztetés, hogy a század második felében nálunk a szocialista világban különösen módosulnia kell ennek a modellnek, elfordulnak a koordinátái. Mi volt a három főirány, amelyet Bartók erőfeszítései kijelöltek? Egyik a sokakkal közös: az összhangzattani és ritmikai lehetőségek kitágítása, a jövő zenéje; a másik: a folklór, a lenyúlás a népben megőrzött ősbib, egyszerűbb és számunkra mégis újszerűbb zenei konvenciók felé, végül a XVIII. század mesterein felgyúlt szerkesztő kedv, a bachira emlékeztető boltozatvetés. Mindezek nemcsak Bartók irányvektorai, hanem Sztravinszkij korszakaiban is rájuk lelünk, s nem csak a zenére jellemzők. Ady, a szűz borzongások költője, a magyarság forró geológiját feldobó, s mint megállapították, dantei szerkesztő, szintén ebben a három irányban élt. Bartóknál ez a három irány még inkább, mint Adynál: háromirányú elvágás, hősi összeférhetlenség azzal, amiben élt, s ez az elvágás az, ami ma (nemcsak az irodalomban, hanem úgy hiszem, hogy a zenében is) jogosulatlan kezd lenni. Az efféle menekülés ugyanis mindig annak a jele, hogy a művész elvesztette társadalmi szerepét és természetes közönségét. Ma azonban ez nincs így a zenében sem. Ha a nem nemes zenét milliók hallgatják is – tíz-, sőt százazrek várják, hogy képzeletük, érzelmi életük képekkel, zenével a nemesre neveljük. A század eleji zene dacos jövője így önmagától pedagógiai példát adott, az emberemlékezet tisztán tartója lesz, érzelmi kotrógép, amelyre az ipari civilizáció gyors iszaposodásában akkora a szükség. A szerkesztés sem a nagy, biztos dongák nosztalgijája, egy matematikai szenvedély remeklése többé; meglevő és elhelyezést kérő érzések helyükre tevője, az ellentmondások oszlopán a közösség életét boltozó harmónia.

Koczogh Ákos
Muzsika, 1963, 4. szám, 1–5.